

Милован Р. Суботић^[1]
Универзитет одбране – Институт
за стратегијска истраживања
Београд (Србија)

УДК 327.88::323.28]:28(4)"20"
327.56:314.15(4)"20"
Оригинални научни рад
Примљен: 23/03/2021
Прихваћен: 30/03/2021
doi: 10.5937/napredak2-31464

Повратна спрега између милитантног исламизма и десничарског екстремизма на примеру мигрантске кризе

Сажетак: Најновија мигрантска криза дугог трајања, чији се почеци везују за распламсавање крвавог грађанског рата у Сирији почетком друге деценије XXI века, са епицентром у најбурнијој и мигрантски најфреквентнијој 2015. години, и даље значајно тангира геополитички контекст европског континента. Истина, бројеви на три мигрантске руте према Европи знатно су мањи, али последице које је овај миграциони удар оставио, као и крхка стабилност на порозним мигрантским правцима апелују на опрез. Када говоримо о последицама, оне су бројне: демографске, културолошке, економске, верске и друге. На страницама овог рада анализираће се релација између милитантног исламизма, као једног од покретача миграција ка Европи, и десног екстремизма на тлу најстаријег континента. Тачније, покушаће да се одговори на питање у којој су мери ова два облика испољавања политичког насиља антагонизујућа, а у којој мери их одликује извесна капиларност, тј. у којој мери јачање политичког ислама на извору, току и ушћу мигрантског таласа доводи до снажења крајње десних одговора базираних на наративима (нео) хришћанске Европе.

Кључне речи: мигрантска криза, ислам, милитантни исламизам, хришћанство, Европа, десни екстремизам

Уводна разматрања

Миграторна кретања су кроз целу човекову историју доносила контакт с различитостима, које су по правилу генерисале неспоразуме и конфликтност. Она супремациона вододелница у неминовном контакту с различитостима које собом носе миграције свакако је култура. С правом се сматра да је култура, са лепезом

идентитетских посебности, онај највернији пратилац миграторних токова и истовремено њен најзаступљенији детерминатив. Савремени антрополози махом истичу да је историја идентитета саткана од сеоба, случајности и прилагођавања, те да се у вечитом вртлогу људских кретања и мешања становништва не може говорити о некаквој потпуној аутохтоности одређених група, етноса и нација.

[1] milovan.subotic@mod.gov.rs

Један од њих, француски етнолог и антрополог Мишел Ажије (Michel Agier), творац синтагме „нови космополитизам“, чак тврди да „ниједно људско биће никада није било аутохтоно и да су границе одувек биле нестабилне, да су се изнова успостављале и доводиле у питање“ (Agier, 2019, str. 71).

Они културни обрасци који су долазили од неког другог, страног, непознатог (обрасци тзв. страних култура) прихватани су или одбацивани на основу одређених система вредности према којима су процењивани. Управо модел према којем се универзалним и општеважећим проглашавају баш оне вредности на које су прокламатори „универзалног обрасца“ навикли представља базно становиште својствено идеолозима колонизације, која се по много чему сматра претечом савремене глобализације. Вођени идејом наметања унификованог културног и привредног обрасца као добротинитељског „просветљења других“, они су сматрали да цео свет треба да буде устројен према детерминативима њихових друштава и последично ужива у благодетима својственим сопственом друштву. Овај „рукопис“ који је опстајао вековима, усавршен технологијом савремене глобализације, као недвосмислена инерција тог времена у савременој геополитичкој реалности, на један крајње парадигматичан начин очитује се на примеру односа западних земаља, превасходно САД и водећих земаља ЕУ, према земаљама муслиманског света. Међутим, на примеру „инсталирања демократије“ у земаљама насељеним следбеницима најмлађег монотеизма ствари очигледно нису ишле тако глатко. Све су прилике да су се „извозници

демократије“ овог пута срели с „тржиштем“ где у постојећој геополитичкој реалности није било могуће пласирати овај „артикул“. Посве особен секуларизам у исламском свету, оличен, с једне стране, у апсолутистичким монархијама секуларног типа, а с друге, у социјалистичким земаљама јаког националног наратива, разорен је снажним дисолутивним рецидивима приликом покушаја „увоза демократије“ у овај део света. Стога с правом можемо устврдити да је „арапско пролеће“ свакако представљало продукт жеље народа земаља Северне Африке и Блиског истока за променама, али и интервенционизма, који је, по принципу „дан пре избора је тиранија, а дан после избора демократија“, само распламсао сукобе и у многим од ових земаља довео на власт идеологе и протагонисте милитантног исламизма.

У тренутку када је „демократски исламизам“ у условима општег пада регионалне економије одлазио „све више десно“ и задобијао све доминантнију милитантну форму, за преиспитивање одлука најважнијих спољних играча у овом сукобу било је касно. Зло у виду „исламске државе“ је рођено, конфликти и ратови су запалили регион, а река миграната у драстичном обиму кренула је преко неприпремљених брана ка Европи, доносећи низ невоља како самим мигрантима, тако и „друштвима тока“, већ оптерећеним својим невољама (од економских до оних које су наслеђе ратова деведесетих: пример западнобалканске руте). Снажна мигрантска бујица трансконтиненталног карактера покренула је многа нова питања и оживела она стара, која одговоре већ чекају предуго.

Ако се за нека ранија миграторна кретања из периода географских открића и касније колонијалних освајања може рећи да су била кретње ради запоседања ненасељених подручја, за најновије миграције се може рећи да то извесно није случај. Једна од важних карактеристика нових миграција (као и махом свих великих људских померања данашњице) није „освајање“ или насељавање оних тзв. празних – ненасељених територија. Напротив, чињеница је да савремени свет управо пати од мањка слободне територије, која би била погодна за живот – територије на којој би се изградила нова људска насеља. Како то с правом примећује Бејер (Peter Beyer), сва територија која обећава пристојан живот је „леgitимно заузета и њоме се већ влада“ (Beyer, 2010, str. 1299).

Данашње миграције са собом дакле доносе проблеме који се усложњавају у добро познатом интерегнуму, чије је главно обележје каузалност према којој мигранти морају да се суоче са ситуацијом прилагођавања „друштву домаћину“, од којег се, с друге стране, очекује да се прилагоди њима. Стога се добар део савремене литературе из области социолошких, антрополошких, и геополитичких наука управо бави различитим проблемима који се јављају док се имигранти прилагођавају новом окружењу, али и ново окружење њима.

Ова питања тичу се проблема маргинализације новопридошлица у новом друштву, њиховог личног и културног идентитета, као и разлика између прве и осталих генерација имиграната. Такође, предмет проучавања представљају комплексни односи између емигрантских заједница на „новом тлу“ с оним

у земљама порекла, те интеракција између истих културних група на новом тлу, али на различитим локацијама земље домаћина.

Међутим, другу страну једначине чини начин на који реагују домаћини новопридошлица. „Као одговор на екстремизам исламистичке религијске провенијенције, настаје екстремна десница. Она се може јавити у различитим појавним варијантама почевши од отворено неофашистичких група, покрета и организација, па све до антисистемских снага и популистичких покрета“ (Đorić, 2017, str. 48). Европски популистички дискурси, често ослоњени на изражене националистичке наративе, искористили су ову прилику за перманентно истицање претње од исламизације Старог континента, а чињеница да су многи од новопридошлица управо муслимани чинила је слику „муслиманске инвазије“ још убедљивијом. Оно што је такође ишло на руку десним популистима свакако су били и бројни терористички напади на европском тлу који су коинцидирали с мигрантским таласом. Десни популизам, на наративима антиусељеничке политике, тако је постао значајан „састојак“ у манифестима различитих екстремистичких група и покрета, па и изборних слогана политичких партија данашње Европе, од којих су неке постале и део извршне власти.

Милитантни исламизам као један од „окидача“ мигрантског таласа ка Европи

Иако се колоквијално почетак мигрантске кризе везује за 2015. годину (када је заправо

дошло до њене ескалације), значајно увећање миграционог таласа десило се већ почетком 2011. године, када је политичким превратима у земљама у којима су на власти опстајали вишедеценијски властодршци озбиљно измењена архитектура какве-такве стабилности у региону Северне Африке и Блиског истока. Први значајан притисак ка европским обалама преко централномедитеранске руте забележен је након интервенције западне коалиције у Либији и рушења режима Моамера ал Гадафија (Muammar Abu Minyar al-Gaddafi). Продубљени антагонизми у либијском друштву довели су до дубоког унутрашњег конфликта и девастације пирамиде власти, чиме је празнина у институционалном безбедносном контексту искоришћена за јачање до тада потиснутих и релативно контролисаних радикалних исламистичких организација. Истина, не може се рећи да је екстремизам који је уточиште пронашао у окриљу религије искључиви специјалитет ислама и његовог политичког интерпретатива – исламизма. Напротив, „доминација тзв. политичких интерпретација савремених религија и њихових деноминација довела је до тога да се религиозност значајно злоупотребљава у сврху посве профаних циљева, попут савремених сукоба и ратова“ (Subotić, 2019, str. 476).

Исте године, према све израженијем „домино ефекту“, уследио је и значајан прилив миграната из правца Блиског истока, када је на простору Сирије, услед неуспешног свргавања режима Башара ал Асада (Bashar Hafez al-Assad), избио дугогодишњи компликовани оружани сукоб, који је с повећањем интензитета ратних

дејстава све већи број људи присиљавао на покрет и тражење уточишта ван земље. У којој мери је ескалација исламистичких наратива, оличена у све снажнијем милитантном организовању следбеника политичког ислама, допринела рекама невољника да се упусте у неизвесно путовање ка Европи, најлакше је објаснити успоном и несвакидашњом територијалном експанзијом терористичке организације „исламска држава“, нарочито израженим у другој половини 2014. године.

Криза мигрантског предзнака првенствено је иницирана хроничном нестабилношћу овог историјски небезбедног подручја, али и недореченим и често непримереним интервенцијама западних савезника приликом свргавања тамошњих диктаторских режима у „арапском пролећу“, па и након њега. И Европска унија је посредно подстакла те процесе, и то на двојак начин. Прво, економска криза глобалних размера, која је нарочито погодила земље Европске уније, након 2008. године се рефлектовала и на стање економије и финансија у земљама Северне Африке и Блиског истока. Ово се нарочито односи на чињеницу да је регион медитеранских и арапских држава у највећој мери био извозно оријентисан управо ка Европи. И друго, Европа је углавном годинама пратила међународну политику америчке администрације, базирану на принципу „штапа и шаргарепе“, која је узрочно-последично спојила тржиште ЕУ и напредак у реформама и демократизацији овог подручја. Крах „штапа“ значио је и крах „шаргарепе“. Протести, а касније и отворена побуна против аутократских режима обележени су иницијално симпатијама

најважнијих чланова Уније, но изостала је операционализација, која би подразумевала изнијансирано ангажовање да се оснаже оне снаге које су имале какву-такву демократску провенијенцију, а науштрб исламиста. Штавише, парадигматичан је пример Либије, где су новонастале оружане формације исламистичког предзнака у својим дејствима добијале ваздушну подршку кључних НАТО чланица са европског простора, првенствено Француске.

Ваљана подршка изостала је и у периоду након свргавања Гадафија, и то она која би обезбедила стабилизацију власти, изградњу институција и смањење социјалних разлика које су постајале све веће. Тако је Либија завршила у бруталним разрачунавањима између наоружаних опозиционих фракција и остатака бившег режима, што је отворило значајан простор за убацивање милитантних исламиста оличених у снагама „исламске државе“. Сличан сценарио забележен је и у Тунису, Египту, Сирији, а неколико година касније и Алжиру.

Све да је приступ брзог увођења демократије у земље исламског света био најдобронамернији, он се испоставио као пренагњен и лоше вођен, па је и исход био аналоган томе – никакав. Демократизација друштава без демократске традиције очито захтева поступан, вишегодишњи (или чак вишедеценијски) процес изградње институција новог система, што је „извозницима демократије“ морало да буде унапред познато, нарочито имајући у виду искуства земаља бившег совјетског блока, као и простора бивше СФРЈ у периоду након 1989. године.

Упадљив је и изостанак припреме и артикулације нових политичких актера који

би довели до најминималнијег идеолошког, верског и међустраничног консензуса о циљевима и смеру промена политичког и економског система ових земаља. Грађани су остали ускраћени за било какву едукацију о политичком животу у плурализму и вишестраначју, о успостављању, подели и контроли власти, а камоли о значају медија и цивилног друштва у новонасталим околностима. Као да се веровало да ће становници ових земаља заноћити у диктатури, а пробудити се у демократији. Сви прерогативи артикулисаног и ваљано потпомогнутог процеса транзиције власти у процесима „арапског пролећа“ од 2011. године до данас очигледно су изостали, како због недостатка политичког искуства нових политичких чинилаца у транзиционим државама и неедукованог грађанства, тако и због комбинације погрешног вођења и индолентности спољних „играча“, првенствено САД и Европске уније.

У оваквој констелацији, која је ишла науштрб секуларних опозиционих снага, епицентар политичке битности запосели су исламисти. У строго политичком смислу они су задовољавали основне услове да се сматрају опозицијом, па су се, у „брисаном простору“ који се појавио свргавањем апсолутистичких лидера, легитимисали као доносиоци промена, подилазећи оном слоју становништва који бивше системе није доживљавао као довољно исламске и довољно традиционалне. Тај пример показује да је становништву ненавикнутом на демократију и критичко расуђивање било лакше „продати“ етнички чисту арапску државу, уређену према традиционалним шеријатским

38 | светоназорима, неголи њима непознату (па и све више омражену) демократију парламентарног западног типа. Транзициони период предвиђен за миран трансфер власти и изградњу институција заменили су грађански ратови, тј. континуирана нестабилност и распад институција система, праћени економском и социјалном девастацијом ових друштава. Иако привидно демократски, овај систем, који је суштински представљао отелотворење превратничке теократске диктатуре исламистичког типа, уместо прижељкиване стабилности и благостања, донео је још већу небезбедност и масован страх грађана за сопствени живот. Реке људи које су након успостављања те „особене демократије“ кренуле са ових подручја, махом ка Европи, сведоче о томе.

Држава из које се на пут отиснуло највише невољника свакако је Сирија, у којој и даље траје један од најкомпликованијих сукоба у којем се преплићу различити идентитетски, политички, верски и други утицаји и интереси. Следећа земља мигрантског изворишта је Либија, и то не само због великог броја домицилних Либијаца који су се покренули након свргавања Гадафијевог режима већ и због значаја своје територије као геополитичког чворишта различитих путева из Подсахарске Африке и земаља Блиског истока, који даље воде централномедитеранском рутом ка Европи.

Након сукоба који улазе у нову деценију, Сирија данас представља *de facto* располућену државу. Њеном најнасељенијом четвртином (западни – обалски део земље ка Либану) у највећој мери управљају снаге лојалне председнику Ал Асаду. Североисточни део земље, иначе познат као најфреквентније мигрантско исходиште ка Турској, махом контролише Сиријски Курдистан, који је исцрпљен у дугогодишњим беспштедним сукобима с милитантним исламистима „исламске државе“. Највећи део земље, који је демографски најсиромашнији, али ресурсима нафте и земног гаса најбогатији, доскора је у највећој мери контролисала „исламска држава“, с којом су на ратној нози били скоро сви актери овог сукоба: званични режим Башара ал Асада, опозиционе снаге FSA^[2], исламистичка Ал-Нусра, већ помињане снаге сиријских Курда, као и интервенистичке снаге попут земаља НАТО алијансе и Русије (Brodeur, 2020). Ова компликована подела сиријског тла, заснована махом на етничким и верским деобама, према принципу својеврног „преливног вентила“, пресудно утиче на бројеве у мигрантским колонама. Страна која би претрпела војни пораз, бивала би прогнана. Тако је снажење официјелних снага Башара ал Асада узроковало појачан егзодус Арапа сунита, док је јачање супротстављене FSA аналогно подразумевало већи обим избегличког таласа

[2] Слободна сиријска војска (Free Syrian Army – FSA), оформљена средином 2011, састоји се од дела одбеглих припадника режимских снага и осталих који су узели оружје да би заштитили своје суседство. Њихов основни циљ је свргавање председника Башара ал Асада. FSA је једна од главних заговорника стране војне интервенције у Сирији. Њен вођа је био Ријад ал Асад, који је напустио сиријске безбедносне снаге након гушења демонстрација марта 2011. године. (Centar za zaštitu i pomoć tražilaca azila, Azilna biblioteka 2012, <http://www.apc-cza.org/ar/coi/39-bezbednosne-situacije.html>)

Арапа алавита. Године које су обележене војним успесима и територијалном експанзијом милитантне исламистичке „исламске државе“ остају упамћене као период када су обе супротстављене деноминације ислама у Сирији морале да крену на пут спаса. Ионако тешка, ситуација је додатно оптерећена незавидним положајем свих мањинских (националних и религијских) заједница у овој земљи, попут Арапа хришћана, Јермена, друза и слично. Једини изузетак представља курдска заједница због већ наведених специфичности, које се огледају у две чињенице. Прво, територија коју насељавају Курди умногоме је компактна и пружа могућност за организованост и саборност, и друго, Турска је спремна да учини све да миграционом трансмисијом према њеном тлу онемогући јачање и бројност курдске мањине на својој територији.

У структури мигрантске популације са сиријског тла већину представљају Арапи сунити (иначе већина становништва у Сирији), док су сразмерно мањи бројеви из редова алавита и хришћана, те осталих етничких и религијских мањина са овог простора. Подаци UNHCR-а сведоче да је од нешто више од 22 милиона становника, њих око 11 милиона било принуђено да напусти своје домове. Од овог броја скоро 40 процената се односи на избегле и расељене који су напустили земљу (4,39 милиона), од којих је највише регистровано на тлу Турске – 2,29 милиона, Либана – 1 милион, Јордана – 632.000, Ирака – 244.500, Египта – 123.500, те Либије – 26.000 (UNHCR: The UN Refugee Agency, 2018). Поред повећања сиромаштва, немогућности запослења, те девастације система здравствене

и социјалне заштите, један од најзначајнијих разлога за масовни одлазак са овог простора јесте супремирајућа небезбедност оличена у наглом јачању снага милитантног исламизма.

Експанзија екстремистичких група, организација и (након „арапског пролећа“) политичких странака екстремистичке оријентације, као и појава до сада најбруталније и најбоље организоване терористичке организације – „исламске државе“ обележили су овај период. Такође, спектакуларне терористичке акције у више европских градова скренуле су пажњу европском посматрачу са чињенице да исламистички екстремизам, са својим крајњим испољавањем у виду конкретних терористичких активности, није беснео првенствено на Западу већ на Блиском истоку, подстакнут интервенционизмом најважнијих политичких играча данашњице. И мада се у црно-белој матрици просечног становника Европе ствара слика да милитантни екстремисти представљају већину на територијама земаља „извора“, истина није тако једноставна. Иако су исламисти на најбољи начин искористили неуспешну транзицију ових земаља и направили продоре ка омасовљењу својих покрета и организација, они су свакако свесни да су мањина и да би претежна већина следбеника најмлађег монотеизма желела да своју слободу, уважавање посебности и боље услове за живот оствари на миран и цивилизован начин. Реке избеглица које су изабрале неизвесну одисеју према европском континенту пре неголи подршку било којој политичкој, верској или етничкој фракцији у компликованим сукобима на овом турском тлу сведоче о томе.

Двострука екстремизација Европе

Како су десни и они крајње десни – екстремистички наративи, већ годинама део сложене геополитичке мапе савремене Европе, тако су и политичке науке доспеле у центар академских анализа које су се бавиле узроцима недвосмисленог успона деснице у Европи. Оно што се у иницијалима скоро свих истраживачких напора може узети као полазишно јесте снажан утицај који је на наведени тренд имала економска криза глобалног карактера из 2008. године, када је отпочело слабљење економија најразвијенијих земаља света.

Међутим, ако се сагледа наратив по којем су либералне елите најважнијих западних земаља доспеле у немилост новог и снажног десног популистичког одговора, првенствено због сиромашења ширих друштвених слојева као последице кризе, оно што се у први мах легитимише као нелогичност јесте временско одређење овог проблема. Уколико су се врата десним популистима отворила у годинама када је економска криза била на врхунцу, логично би било да се са стабилизацијом прилика овај утицај сразмерно умањио. До најновијег економског поремећаја изазваног пандемијом коронавируса привреде су бележиле раст. Стопе незапослености, као најчешћи окидач за незадовољство и бунт, вратиле су се на ниво пре кризе, а десница је са својим варијететима наставила раст. Дакле, криза економског карактера не може се узети као кључни (нарочито не као једини) окидач десничарског одговора. Штавише, историјске околности нас уче да је у временима економског пропадања

и сиромашења ширих слојева становништва одговор на кризе знао да оде и „улево“, трагајући за идеалом социјалне правде.

Оно што десница увек има као „кец у рукаву“ јесу идентитетске разлике, тј. њихово потенцирање и манипулација њима. На параметрима идентитетских посебности, етницитета, нације, вере или њене деноминације и сл., десница је препознала начин да мотивише и анимира разочаране људе. Оно што је представљало (и представља) значајно „погонско гориво“, нарочито за идеологе, протагонисте и следбенике десног екстремизма, свакако је инсистирање на одбрани вредности хришћанске Европе од „најезде исламских освајача“. Мигранти, у вокабулару десничарских организација изједначени са милитантним исламистима склоним тероризму и потирању хришћанских вредности, све чешће бивају оправдање за бујање исламофобних наратива, који су кренули да се шире нарочито у државама посткомунистичке трансформације са неkontинуираном историјом функционалних демократских вредности. Како то сјајно запажа Бауман (Zygmunt Bauman), „када се једном у јавном мњењу сместе у категорију будућих терориста, мигранти се нађу изван домена и граница моралне одговорности – и, пре свега, изван простора саосећајности и порива да се искаже брига“ (Bauman, 2018, str. 37).

На чему се темеље тежње гласноговорника будућности у „исламској Европи“? Па, првенствено на изједначавању невољника, који су се превасходно због небезбедности у својим земљама упутили ка Европи, и бојовника милитантног исламизма, односно свих људи

фото: pixsels.com

који верске наративе везују за најмлађи монотеизам. Ово унификавање ислама као монолитне категорије иде и дубље, негирањем разлика између различитих деноминација најмлађег монотеизма (првенствено између сунита и шиита), религијско-правних традиција (различитих тумачења шеријатског права), те негирањем кључне разлике између екстремиста и обичних верника.

„У наредном кораку, ислам се везује за појмове попут фундаментализма, екстремизма и тероризма. Дакле, да би се ислам представио као непријатељски Други, најпре је неопходно избрисати све диференцијације да би следећи

корак било дедукционистичко поистовећивање ислама са појединим терористички устројеним покретима. Унификација је неопходан услов схватања ислама као екстремизму наклоњеној религији“ (Јовановић, Ајзенхамер, 2017, стр. 263). „Ко истрајава на етаблирању оваквог наратива у Европи данас? Одговор је углавном једноставан – десни популисти који се често огрћу тзв. новохришћанством“ (Subotić, 2020, стр. 312).

Да би се овако формулисан унификован поглед на цео ислам и све који ову веру исповедају још снажније етаблирао у слојевима становништва које на религију не гледа као на највећу битност, појачале су се тврдње које

говоре о потреби да се од миграната заштите радна места, културни идентитет и начин живота народа, који се неретко представља као „домицилни“, „староседелачки“ или „аутохтони“. Па ипак, потреба за протекционизмом последњих година је на најстаријем континенту најчешће довођена у везу са заштитом од исламизације Европе (Subotić, 2018). На таласима различитих криза, од којих је предметна (мигрантска) свакако она која у овим круговима има супремирајући карактер, „антиисламски (шире) и антиимиграциони популисти (уже), заједно са различитим евроскептичним партијама, постају структурна одлика политичког пејзажа у већини европских земаља“ (Subotić, 2020, str. 9).

За разлику од екстремизма десне провенијенције америчког типа, који се супремационо односи на расну доминацију белачког становништва, европска крајња десница обележена је тзв. новим типом екстремизма, који само наизглед делује „мекше“ или безазленије. Наратив европских десних екстремиста инсистира на светоназорима који нису утемељени на расизму биолошког контекста. Овде је реч о ставовима који толеришу дискриминативна залагања и поступања на основу различитости у сфери културе и религије, односно већ помињаним ставовима који инсистирају на тзв. непремостивим цивилизацијским разликама. Овај став подупире и Харари (Yuval Noah Harari) када каже да је „традиционални расизам на заласку, али је зато свет сада пун културиста“ (Harari, 2019, str. 197).

Овакав тип крајње десног екстремистичког наратива на европском тлу постоји од раних осамдесетих година прошлог века, тада као

неупадљива последица бурних догађаја у Ирану с краја седамдесетих и тријумфа Исламске револуције. Па ипак, снажан замајац порасту оваквих ставова долази с провалом тероризма исламистичког типа на тлу САД и Европе почетком новог века, ескалацијом терористичких аката након „арапског пролећа“ и, коначно, снажног мигрантског притиска на европске обале који је био само кап која је прелила чашу. Екстремистичка матрица биолошког расизма замењена је новим матричним обрасцем – „Ми смо добри – они су зли“, заснованом на непремостивим цивилизацијским разликама, што легитимизује насиље у служби вишег интереса, тј. „одбрану западне цивилизације од исламских освајача“.

У обимном извештају под називом „Стање мржње“ (Hate Status Report), који преноси резултате истраживања спроведеног у осам европских држава, очитују се недвосмислени трендови који указују на забрињавајуће ставове према Другом и другачијем. Иако су анализирани различити параметри који указују на отпор према различитим мањинским категоријама, попут општих ксенофобних и хомофобних наратива, нарочито високи проценти испитаника исказали су нетрпељивост према муслиманима. Према овом истраживању, „највећи проценат оних који су се негативно изразили према ново-придошлицама у осам земаља (Шведска, Француска, Немачка, Велика Британија, Мађарска, Холандија, Пољска и Италија) забележен је у Мађарској (54 процента испитаника), док је око 30 посто испитаника у Великој Британији имало негативан однос према муслиманима и мигрантима“ (Voice of America, 2021).

Као што је могуће упасти у замку и поистоветити све оне који веру исповедају на мухамедански начин са екстремистима, тако је могуће и поједноставити раст десног екстремизма у Европи и олако обележити неке земље и друштва као дубоко антиимигрантске, а неким тек тако доделити статус идилично отвореног друштва. Иако се као пример протекционизма најчешће наводи Мађарска, а као пример отвореног друштва Немачка, у ваљаном приступу проблему морају се узети у обзир и неке околности без којих слика не би била потпуна. Наиме, није случајно да се баш мађарско друштво нашло у вртлогу антиимигрантских осећања. Управо је Мађарска била у епицентру мигрантске кризе и претрпела значајан удар. Изостала је ваљана подршка европских институција нашем северном суседу. Тек када су на мађарско тло ступиле стотине хиљада имиграната без јасно дефинисаних трансмисионих модела према западу и северу континента, Мађарска је добила приоритетни третман какав су већ уживале неке земље попут Грчке, Шпаније и Италије, али штета је већ била учињена. С друге стране, иако је Немачка примила највећи број имиграната, никако се не сме занемарити чињеница да су у овој, уз Француску најзначајнијој земљи ЕУ, приметни нарочито радикални антиисламски и антиимигрантски ставови, који своје отелотворење налазе у све бројнијим екстремистичким и неонацистичким организацијама, па и у крајње десним политичким партијама.

Укупно узевши, европски континент се налази у стању двојаче екстремизације. С једне стране се налази двострука хидра исла-

мистичког екстремизма (већ етаблиране групе исламиста спремне на нове терористичке подухвате, појачане новим саборцима, који су без икакве сумње стигли с рекама невољника с територија Блиског истока и Северне Африке). С друге стране су бар еквивалентно ојачани протагонисти десничарског екстремизма који су дочекали своје време. Будућност европске безбедности је пред озбиљним изазовом.

Уместо закључка

Неупитно је да је милитантни политички ислам променио слику земаља исламског света, понајвише региона Северне Африке и Блиског истока. Исламска друштва која су кренула у транзицију са почетком „арапског пролећа“ нису се напрасно „пробудила“ у демократији. Напротив, транзицију ка уређенијим друштвима заменили су грађански ратови, тј. континуирана нестабилност и распад ионако слабашних институција система. Све ово је за последицу имало економску и социјалну девастацију ових друштава. У покретању снажног мигрантског цунамија ка Европи важну улогу имали су исламисти, поготово њихова милитантна крила. Па ипак, не треба сметнути с ума да су оваквом развоју догађаја умногоме допринели и кључни играчи Запада, првенствено САД и најмоћније земље Европске уније. Немогуће је да се криза није могла предвидети, тј. да интервенционисти нису знали да је ваљана демократизација ових простора процес који дуго траје. Превратничко увођење демократије, уз одсуство помоћи оним снагама које би се колико-толико могле назвати демократским,

широм је отворило врата онима који су своју прилику дуго чекали – милитантним исламистима.

Одјеци оваквог развоја догађаја на „извору миграција“ имали су јасну екстремистичку еквиваленцију на „мигрантском ушћу“ – Европи. Екстремизација европског континента обележена је на двојак начин. С једне стране, с мигрантским таласом стигла је опасност од јачања већ етаблираних организација милитантног исламизма у Европи, а с друге стране, просто је експлодирао домицилни отпор свему што има исламску конотацију. Европске крајње десне и екстремистичке организације добиле су оно што су такође годинама прижељкивале – алиби за своје антиусељеничке и антимуслиманске ставове.

И док се у мејнстриму званичне европске администрације ни не назиру ваљане смернице које би амортизовале проблем и водиле свеобухватном и дугорочном решавању питања имиграције, на крајњој десници су експлодирали антимигрантски сентименти и теорије завера. Њих карактеришу различите варијације десничарске идентитетске политике о претњи исламизацијом Европе и потискивању домицилних Европљана пред људима другачијих цивилизацијских одлика, пре свега са Блиског истока и из Северне Африке. С једне стране политичког спектра су несналажење, инертност и игнорисање проблема, а с друге стране, провала десног популизма која даје за право „браниоцима Европе“ да даље шире екстремистички наратив. Пандорина кутија је отворена.

References / Литература

- Agier, M. (2019). *La Condition cosmopolite*. Beograd: Biblioteka XX vek. [In Serbian]
- Asylum Protection Center. (2012). *Azilna biblioteka*. Available at: <http://www.apc-cza.org/ar/coi/39-bezbednosne-situacije.html> [In Serbian]
- Bauman, Z. (2018). *Strangers at our door*. Novi Sad: Mediterran Publishing. [In Serbian]
- Beyer, P. (2010). Religion and Globalization. *Teme*, vol. 34 (4), 1295–1316. Available at: <http://teme2.junis.ni.ac.rs/public/journals/1/previousissues/teme4-2010/teme%204-2010-14.pdf> [In Serbian]
- Brodeur, A. (2020). *The Impacts of Migration In Syria*. ArcGIS StoryMaps.
- Đorić, M. (2017). Migration crisis a generator of right-wing and islamist motivated extremism in Europe. *Politička revija*, vol. 51 (1) 39–54. <https://doi.org/10.22182/pr.5112017.3> [In Serbian]
- Harari, Y. N. (2019). *21 Lessons for the 21st Century*. Beograd: Laguna. [In Serbian]
- Jovanović, N., Ajzenhamer V. (2017). Unification of Islam as the instrument of „Hantingtonization“ of the migrant crisis. In Dubravka Valić Nedeljković, Dinko Gruhonjić (eds) *Popularism, the refugee crisis, religion, the media and media research*, 255-268. Novi Sad: Filozofski fakultet. [In Serbian]

- Subotić, M. (2018). (Un)justified fear of islamization of Europe. *Viteška kultura*, vol. VII (1), 283–304. Available at: http://www.isi.mod.gov.rs/multimedia/dodaci/viteska_kultura_7_2018_moj_rad_1534759592.pdf [In Serbian]
- Subotić, M. (2019). Religion and war – The return of the written-off. *Međunarodni problemi*, vol. LXXI (4), 476–497. [In Serbian]
- Subotić, M. (2020). Islamism and European right response: Putting out fire with gasoline. In V. Ajzenhamer, N. Vuković (eds) *Man, space, technology, ideas - International security in the third decade of the 21st century*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, Fakultet bezbednosti univerziteta u Beogradu. https://doi.org/10.18485/iipe_cpti.2020.ch11. [In Serbian]
- UNHCR: The UN Refugee Agency (2018). *Syria Refugee Crisis*. Available at: <https://www.unhcr.org/globaltrends2018/>
- Voice of America (2021). Hate Status Report: The rise of right-wing extremism in Europe. Available at: <https://ba.voanews.com/a/izvjestaj-stanje-mrznje-ekstremizam-evropa/5781611.html> [In Bosnian]

Milovan R. Subotić

University of Defence - Strategic research Institute
Belgrade (Serbia)

Feedback between militant Islamism and right-wing extremism on the example of the migrant crisis

Summary

The ongoing long-term migrant crisis still significantly affects the geopolitical context of the European continent. Nevertheless, the numbers of migrants moving on the three migrant routes to Europe are much lower, but the consequences of these movements and the fragile stability on porous migrant routes call for caution. As for the consequences of this situation, they are numerous – demographic, cultural, economic, religious and others. In this paper, the relationship between militant Islamism, as one of the drivers of migration to Europe, and right-wing extremism on the soil of the oldest continent, is analyzed. Specifically, on the one hand the paper deals with the question of the extent to which these two forms of manifestation of political violence are antagonizing and exclusive. On the other hand, the extent to which they are characterized by a certain capillarity is explained. The mutual dependence shows the extent to which the strengthening of political Islam at the source, course and confluence of the migrant waves leads to the strengthening of far-right responses based on the narratives of (neo-)Christian Europe. Undoubtedly, militant political Islam has changed the image of the countries of the Islamic world, specifically in the regions of North Africa and the Middle East. Islamic societies which started the transition at the beginning of the Arab Spring did not suddenly “wake up” to find themselves in a democracy.

On the contrary, the transition to more organized societies has been replaced by civil wars, i.e., the continuous instability and disintegration of already fragile institutions of the system. All this resulted in the economic and social devastation of these societies. The role of Islamists, especially their militant wings, as a tsunami that produced a strong wave of migrants to Europe, is significant. Nevertheless, it should not be forgotten that key players in the West, primarily the United States and the most powerful EU countries, also contributed greatly to this development. It is impossible that the crisis could not have been foreseen, that is, that interventionists did not know that effective democratization of these areas is a long-term process. The revolutionary introduction of democracy and the absence of assistance to those forces that could be called more or less democratic opened the door to those who have been biding their time - militant Islamists. The echoes of this development at the "source of migration" had a clear extremist equivalence at the "migrant confluence" - in Europe. The extremization of the European continent is marked in two ways. On the one side, with the wave of migrants there was a danger of strengthening the already established organizations of militant Islamism in Europe, and on the other side, there was an explosion of homegrown resistance to everything that has an Islamic connotation. Europe's far-right and extremist organizations have been given what they have wanted for years - an alibi for their anti-immigrant and anti-Muslim views. Pandora's box has been opened.

Keywords: migrant crisis, Islam, militant Islamism, Christianity, Europe, right-wing extremism.